

Může být teolog religionistou?

Odilo Štampach

Jisté potíže dělá už to, že religionistika není jednoznačně konstituovanou vědou. Svědčí o tom již její názvy v jiných jazycích (v doslovném překladu do češtiny): *dějiny náboženství*, *studium náboženství*. Značnou část religionistických pojednání tvoří vlastně historické, sociologické, psychologické, antropologické, etnologické a filozofické studie na téma náboženství. Čirá deskriptivní a komparativní religionistika tvoří jen zlomek odborné produkce. Lze tedy říci, že právě tato heterogenita či explanační pluralita umožňuje přiřadit k dodavatelům do religionistického koše také teology? Vždyť i oni mají co říci k tématu náboženství.

Při takto formulované otázce o účasti teologů se ale hned vynoří námitka, že teologie je především součástí fenoménu náboženství a jako taková je spolu s ostatními náboženskými aktivitami (např. kultem, organizací, prožíváním) spíše předmětem než pomocnicí religionistiky. Zdá se, že se tu kříží dvě role teologie a nastává tu nežádoucí nepřehledno. Rozmlžit toto nejasno pomůže analogie: Ekonom, který uveřejnil odborné dílo z ekonomie, se tím účastní ekonomického života, takže se chťe - nechťe stává alespoň potenciálně svým vlastním předmětem. Historik nepřestává ani při odborném odstupu od tématu být článkem historického řetězu a politolog se přes všechnu osobní odpoutanost od politické arény stává i svou ryze teoretickou prací účastníkem politických zápasů. Je za tím stará známá zkušenost, že humanitní obory nemohou dosáhnout naprosté nezájatosti. Badateli vždy jde v takovém oboru i o něj samého a o jiné lidi, na kterých mu záleží. Člověka nelze totiž nikdy plně objektivovat. Tím by se vytratil jeho bytostný rys, jímž je jeho subjektivita.

Teologii v rámci náboženství je třeba v religionistice pojednat z odstupu, *sine ira et studio*. Může právě to nabídnout i sama teologie? Je ovšem otázka, může-li toho dosáhnout sama religionistika. Nutno totiž položit otázku, je-li představitelný nějaký třetí postoj nad zaujetím a odmítáním. Vědeckou nezájatost totiž neruší jen *studium*, ale i *ira*. Fyziognomie osobní praktické religiózní neutrality, jež by snad jediná garantovala odbornou nezájatost, není moc jasná, ale připusťme její existenci. Na druhé straně však lze říci, že bez osobního vztahu k problematice vlastního bádání postrádá vědecká práce potřebnou motivaci. Krom toho vedle objektivního registrování faktů může oboru pomoci i porozumění studovanému fenoménu zevnitř. Náboženství ovšem, připusťme, může zaujmout badatele jako pozoruhodný, někdy krásný, ale občas i nebezpečný *lidský* fenomén. Je třeba z něj vytěžit jeho

humanistický obsah a chránit lidi před jeho riziky. To nemusí být zaujetí, které ruší vědeckost. Ale stejně tak jí nemusí překážet zaujetí náboženské nebo protináboženské.

Máme si položit otázku, je-li ono zaujetí, jež je vlastní nábožensky orientovanému člověku, překážkou obecně přijatelné reflexe náboženství. Teologie je vlastně celá náboženskou sebereflexí a podrobnější zkoumání prozradí, že dokáže být sebereflexí kritickou. Kritickou i vůči náboženství, nejen cizímu, ale i svému. Sám fenomén náboženství může být právě v tomto smyslu předmětem teologie. I přes potřebný akademický odstup bude náboženství teologii zajímat z poněkud jiného úhlu než tradiční religionistiku. Křesťanská teologie může na svém vlastním poli zkoumat vztah náboženské příslušnosti k naplnění smyslu lidského života. Katolický teolog a religionista Hans Waldenfels se kupř. táže, má-li nekřesťan naději na spásu navzdory své jiné náboženské (případně nenáboženské) příslušnosti, nehledě na ni, nebo dokonce díky ní. Křesťanská teologie se snaží nově formulovat vztah k jiným náboženstvím a vypracovala proto už před časem modely, o nichž se nějakých deset let horlivě diskutuje: exkluzivní, inkluzivní, pluralistický a model *pars pro toto*.

Pro teologickou reflexi náboženství je žádoucí, aby teolog znal religionistiku zjištěná fakta, aby měl příležitost zvážit její interpretace. Je vhodné, aby aspoň někteří teologové pojednali religionistiku nejen jako pomocnou disciplínu, ale aby se jí prakticky věnovali. Mají-li ale touto prací prospět nejen teologii, ale nabídnout řešení přijatelná i pro kolegy religionisty jiných náboženských a nenáboženských postojů, musí ovšem respektovat určitá pravidla. Především musí jasně rozlišovat suchá fakta, filozofickou interpretaci a teologickou syntézu. Musí být metodologicky zřejmé, co je výsledek nezávislého bádání a co mu ukládá věroučná autorita. Definuje-li např. náboženství (a to je vhodné jako jakási religionistická propedeutika), nemůže mimo rámec teologie předpokládat, že filozofie jako obor dospěla ke konsensu ohledně existence transcendentního, osobního Boha. Proto musí být opatrný v identifikaci *terminu ad quem* náboženského vztahu. Nepřestane ale být teologem, když "objekt" vztahu vymezí jako *numinózní transcendenci*, která je pro jednoho fenoménem lidské psychiky nebo výsledkem socio-kulturních procesů, a pro jiného má denotát tohoto složeného pojmu ontologickou relevanci. Pro samu religionistiku to zůstane otevřenou otázkou. Teolog religionista si také musí dát pozor, aby zůstal nezaujatý v hodnocení. Co např. na jednom náboženství hodnotí jako nekonzistenci jazyka, nesmí ve svém omlouvat např. jako paradoxní řeč přiměřenou Božím tajemství, nebo jako odhalování pravdy po stupních.

Nebezpečí, že vybočí z vědecké nezaujatosti, jsou zřejmě vystaveni religionizující teologové tradiční i liberální, ale samozřejmě také religionisté nenáboženská a protináboženská, i když zase jinak. Proto nezbude než vsadit na kolegiální spolupráci. Snad se nám v jejím rámci podaří pochopit

kritiku především jako službu, a ne jako snahu někoho odborně vyřídit. Pak budeme moci svá vybočení vzájemně korigovat, interdisciplinární povaha našeho oboru bude zachována, zdravé zaujetí pro téma nesklouzne do jednostranné zaujatosti a introspektivní referování o věře se nestane zamaskovanou misí.